

Şizofreni ve Damga

Haneden Sokağa Ayrımcılık Pratiklerinin
Sıradanlaşması

M. Macit DEMİR

Bu kitabın yayın hakkı SİYASAL KİTABEVİ'ne aittir. Yayınevinin ve yayıncısının yazılı izni alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

Şizofreni ve Damga: Haneden Sokağın Ayrımcılık Pratiklerinin Sıradanlaşması

Yazar: M. Macit Demir

Editör: Ertan Akkaş

Kapak ve Sayfa Düzeni: Buse Dilara Dirim

©Siyasal Kitabevi Tüm Hakları Saklıdır.

2023 Haziran, Ankara

ISBN No: 978-625-7424-90-5

Siyasal Kitabevi-Ünal Sevindik

Yayıncı Sertifika No: 14016

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

Baskı:

Repro Bir Matbaacılık Kağ. Rekl. Tasarım Tic. Ltd. Şti.

Sertifika No: 47381

İvedik OSB Matbaacılar Sitesi 1514. Cad.

No: 23-25 Yenimahalle/ANKARA

Dağıtım:

Siyasal Kitabevi

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay/Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

<http://www.siyasalkitap.com>

Şizofreni ve Damga

Haneden Sokağa Ayrımcılık Pratiklerinin
Sıradanlaşması

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Bu çalışma, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı'nda 2023 yılında kabul edilmiş olan yüksek lisans tezinden hareketle hazırlanmıştır. Tez çalışmasının aslı büyük oranda muhafaza edilmiş ve yayına hazırlama aşamasında minör değişikliklerle yetinilmiştir.

Emile Durkheim, *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* isimli eserinde sosyal bir olgunun bireyin psikik yapısına indirgenemeyeceğini şu sözlerle ifade etmiştir: "...sosyal bir olgu doğrudan doğruya psikik bir olgu aracılığıyla açıklandığı zaman, bu açıklamanın yanlış olduğuna emin olabiliriz." (Durkheim, 2019: 126). Radikal sosyolog C. Wright Mills de çok sayıda kişiyi etkileyen kamusal bir problemin bireysel bir trajediye indirgenemeyeceğini önemle vurgulamıştır (Mills, 2019: 20-21). Böylesi bir sosyolojik ilginin izdüşümü olan bu çalışma, ruh sağlığı alanında kökleşmiş ortodoksiye meydan okuyan bir içerikle billurlaşmıştır. Esasında bu çalışma, bireycilik ve özcülük ile malul olan psikolojinin karşısına politik bir sosyal bilim koyma hedefiyle başladı. Nitekim psikiyatri alanındaki hegemonik söylemler, insan eylemini tayin eden çoklu faktörleri ve damgalanma deneyiminin ilişkisel veçhelerini silikleştiren bir etkiye sahipti. Dolayısıyla bu çalışma, ruhsal bozukluk tanısı konulmuş kişileri toplumsal bağlamından yalıtılmış tekil varlıklar olarak değerlendiren paradigmalara yönelik itirazın sonucunda ortaya çıktı. Sonuçta damgalı bir farklılıkla arz-ı endam eyleyen toplumsal failerin gündelik yaşamı, eşitsizlik ve ayrımcılık pratiklerini yeniden üreten yapısal ve ilişkisel faktörlerin bileşkesinde ele alındı. Gerek damgalanma deneyiminin damgalıyla irtibat hâlinde olan kişilere kolaylıkla sıçraması gerekse de bakım pratiğinin tahakküm mekanizmalarıyla girift ilişkisi, bakım verenleri de araştırmanın kapsamına dâhil etmeyi gerekli kıldı. Böylelikle araştırmaya katılım gösteren kişilerin deneyimleri daha kapsamlı bir şekilde analiz edilmiş oldu. Bu minvalde serpilen bu çalışma, "kliniğe" eleştirel sosyal hizmetin teorik araçlarıyla bakma ve özgürleştirici bir pratik geliştirme gayreti içerisindedir.

Yoğun bir emek sürecinin sonucunda ortaya çıkan bu araştırmada birçok kişinin katkısı bulunmaktadır. Fakat saha aşamasında karşılaştığım engeller sebebiyle ümidimi yitirdiğim bir noktada bürokratik engelleri aşmamı sağlayan ve Zonguldak Toplum Ruh Sağlığı Merkezi'nden hizmet alan kişilerle görüşmem için büyük gayret gösteren Sosyal Çalışmacı Neslihan KOCA ALTUNTAŞ ayrı bir teşekkürü hak ediyor.

Bu çalışmanın fikrîsel temellerinin oluşmasından tamamlanmasına kadar her aşamada emeği olan, titiz değerlendirmeleri ve eleştirileriyle tezimi zenginleştiren, güncel çalışmalara dikkatimi çekerek literatürü takip etmemi sağlayan, entelektüel birikimi ile perspektifimi genişleten ve kendisiyle çalıştığım her an heyecan duyduğum sevgili tez danışmanım Prof. Dr. Sema BUZ'a müteşekkirim. Ayrıca tez jürimde yer alan Doç. Dr. Fulya AKGÜL GÖK'e ve Doç. Dr. Aslıhan AYKARA'ya çok teşekkür ederim.

Bu çalışmanın kitaplaştırılmasında desteklerini esirgemeyen, düşünsel hayatımda köklü bir dönüşüme vesile olan, öğrettikleriyle kültürel sermayemi derinleştiren, hocam olduğu kadar bana her konuda rehberlik etme nezaketini gösteren Doç. Dr. Polat S. ALPMAN'a, huzurlu bir çalışma ortamı sağladıkları için Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü'ndeki mesai arkadaşı hocalarıma, desteklerini her daim hissettiğim annem, babam ve ağabeyime ve son olarak yazdıklarımı bıkmadan okuyan, karamsar olduğumda beni motive eden, hayatın keşmekeşine karşı direncimi artıran sevgili eşim Büşra DEMİR'e çok teşekkür ederim.

Çalışmanın kitaplaştırılması sürecinde başta Ertan AKKAŞ olmak üzere emeklerini esirgemeyen Siyasal Kitabevi emekçilerine ne kadar teşekkür etsem az!

Son olarak damgalı bir kimliğin ağırlığıyla yaşamının nasıl bir deneyim olduğunu idrak etmemi sağlayan tüm görüşmecilere teşekkür ederim...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR.....	5
TABLolar.....	11
ŞEKİLLER	13
GİRİŞ.....	15
1. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE.....	19
1.1. DAMGALAMA KAVRAMI	19
1.1.1. Damgalamayla İlişkili Kavramlar	24
1.1.1.1. Stereotip	24
1.1.1.2. Ön Yargı.....	25
1.1.1.3. Ayrımcılık	25
1.1.2. Damga Türleri.....	26
1.1.2.1. Sosyal Damga	27
1.1.2.2. Yapısal Damga	28
1.1.2.3. İçselleştirilmiş Damga	28
1.1.2.4. Fahri Damga.....	29
1.1.3. Ruhsal Sorunlar ve Damgalama.....	30
1.2. DAMGALAMAYA İLİŞKİN TEORİLER.....	32
1.2.1. Sosyal Psikolojik Yaklaşımlar	33
1.2.1.1. Sosyal Bilişsel Model	33
1.2.1.2. Yükleme Teorisi.....	34
1.2.1.3. Etiketleme Teorisi	34
1.2.1.4. Değiştirilmiş Etiketleme Teorisi.....	35
1.2.2. Yapısalcı Yaklaşımlar	35
1.2.2.1. Engelliliğin Sosyal Modeli.....	36
1.2.2.2. Sistemin Meşrulaştırılması Teorisi	37
1.2.2.3. İktidar, Güç ve Damga	37
1.3. RUHSAL SORUNLARA YÖNELİK DAMGANIN TARİHSEL GÖRÜNÜMLERİ... 38	38
1.3.1. İlkel Toplumlarda Demonoloji ve Damga	38
1.3.2. Antik Dönem Toplumlarında Damga	40
1.3.3. Modern Öncesi Toplumlarda Damga	41
1.3.4. Kapatma Kurumlarının Ortaya Çıkışı ve Modern Bilimsel Gelişmeler. 42	
1.4. ŞİZOFRENİ TANISI KONULAN KİŞİLERE YÖNELİK DAMGALAMANIN TOPLUMSAL TEZAHÜRLERİ	44
1.4.1. Üretim İlişkilerinde Damgalanmanın İzdüşümleri	44
1.4.2. Sosyal İlişkilerde Damgalanmanın İzdüşümleri	47
1.5. YAKINLARIN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR	50
1.5.1. Damgalanmayla İlişkili Sorunlar	50

1.5.2. Bakım Yüküyle İlişkili Sorunlar	51
1.6. ELEŞTİREL SOSYAL HİZMET	52
1.6.1. Eleştirel Sosyal Hizmetin Tarihsel Gelişimi	54
1.6.2. Eleştirel Sosyal Hizmetin Teorik Çerçevesi	55
1.6.2.1. Eleştirel Klinik Uygulama.....	59
1.6.3. Damgalamayla Mücadele ve Eleştirel Sosyal Hizmet Uygulaması	63
2. BÖLÜM: ARAŞTIRMAYLA İLGİLİ GENEL BİLGİLER	67
2.1 ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	67
2.2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	68
2.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	69
2.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	70
3. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	71
3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ.....	71
3.2. ARAŞTIRMANIN ÖZNELERİ	72
3.3. VERİ TOPLAMA ARACI.....	76
3.4. VERİ TOPLAMA SÜRECİ	76
3.5. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ VE YORUMLANMASI	78
3.6. ÖZ-DÜŞÜNÜMSELLİK VE ARAŞTIRMACILAR İÇİN ÖNERİLER	81
3.7. ETİK KONULAR.....	82
4. BÖLÜM: BULGULAR VE YORUM	85
4.1. SOSYAL İLİŞKİLERDE MEYDANA GELEN DEĞİŞİMLER.....	85
4.1.1. Yalnızlaşmak, İzolasyon ve Kamusal Alandan Dışlanma	86
4.1.2. Kamusal Alanda İtibarsızlığın Sabitlenmesi: Yaygın Stereotiplerle Karşılaşmak ve Aşağılanmak.....	95
4.1.3. Kamusal Alanda Merhamet ve Şefkat Nesnesine Dönüşmek.....	107
4.1.4. Benzer Sorunlara Sahip Kişilerle Temaslar	109
4.2. ÖZ-İMAJDA MEYDANA GELEN DEĞİŞİMLER	113
4.2.1. Benliğin Örselenmesi, Öz-İmajın Çöküşü ve Kendine Güvenememe	114
4.2.2. Normalliğin Yitimi ve Tanının Benliğin Asli Bileşeni Hâline Gelmesi.	119
4.3. KAMUSAL ALANDA EŞİTSİZ KOŞULLARLA VE AYRIMCILIK PRATİKLERİYLE KARŞILAŞMAK	122
4.3.1. Üretim ve Bölüşüm İlişkilerinde Ayrımcılık Pratikleriyle Karşılaşmak	123
4.3.2. Yakın İlişkiler Sırasında Ayrımcılık Pratikleriyle Karşılaşmak.....	134
4.3.3. Eşitsizliği ve Ayrımcı Söylemi Yeniden Üretmek	141
4.3.4. Eşitsiz Koşullar ve Ayrımcılık Pratikleri Karşısında Hizmet Gerekksinimleri	144
4.4. BAKIM VERENLERE ÖZGÜ DENEYİMLER	153
4.4.1. Bakım Yükünün Gündelik Hayat Pratiklerinin Önüne Geçmesi	153
4.5. MÜCADELE TAKTİKLERİ	160
4.5.1. Tanıyı Gizlemek versus İfşa Ederek Tanıyı Mücadele Aracına Dönüştürmek.....	160
4.5.2. Toplumsal İlişkilerden Kaçınmak ve Çevreyi Sınırlı Tutmak.....	167

4.5.3. Tinsel Referanslara Başvurarak Mücadele Etmek	170
4.5.4. Bireysel Mücadeleyi Kolaylaştıran Faktörler	173
5. BÖLÜM: SONUÇ VE ÖNERİLER.....	179
5.1. ARAŞTIRMANIN SONUÇLARI	179
5.1.1. Toplumsal Düzleme İlişkin Sonuçlar	179
5.1.2. Bireysel Düzleme İlişkin Sonuçlar	181
5.1.3. Ailelerin Bakım Yüküne İlişkin Sonuçlar.....	183
5.1.4. Kurumsal-Yasal Düzleme İlişkin Sonuçlar	184
5.2. ÖNERİLER	187
5.2.1. Bireysel-Toplumsal Düzleme İlişkin Öneriler	187
5.2.2. Kurumsal-Yasal Düzleme İlişkin Öneriler	190
KAYNAKLAR	193
EKLER.....	205

TABLULAR

Tablo 1. Şizofreni Tanısı Konulan Kişilere İlişkin Tanıtıcı Bilgiler.....	74
Tablo 2. Yakınlara İlişkin Tanıtıcı Bilgiler.....	75

ŞEKİLLER

Şekil 1: Analiz Sonucunda Ortaya Çıkan Temalar ve Alt Temalar 80

GİRİŞ

Damga kavramı, antik Yunanistan toplumunda görsel bir retorik olarak ortaya çıkmıştır. Buna göre damga, imlenen kişinin ahlâki statüsündeki değersizliği, anormalliği ve kötülüğü sembolize eden bedensel bir işaretle somutlaşmıştır (Goffman, 2014: 27). Kimi zaman, serseriliğin ifade ettiği kötülüğü bir yara dolayısıyla somutlayan damga (Thorncroft, 2014: 197), kimi zaman da seks işçiliğinin içinde saklı bulunan “ahlâksızlığı” bir kıyafet vesilesiyle cisimleştirmiştir. Öyle ki antik Yunanistan’daki seks işçilerinin çiçekli ve çizgili kıyafet giymeleri zorunluluk teşkil etmiş ve bu kıyafetler normal olanla anormal olanı, ahlâki olanla gayri-ahlâki olanı ve iyi olanla kötü olanı birbirinden ayırma işlevi görmüştür (Küntay ve Erginsoy, 2005: 21-22). Günümüzde ise damga, son derece itibarsızlaştırıcı bir kavram olarak “gözden düşmenin biza-tihi kendisi için kullanılır.” Böylelikle damgalı kişi kamusal alanda karşılaşıl-maması, karşılaşıldığında ise kaçınılması gereken itibarsız bir kişi durumuna düşmüştür (Goffman, 2014: 27).

Link ve Phelan (2001), damgalamanın; etiketleme, stereotipleştirme, genel toplumdan ayırma (tecrit etme), statü kaybı ve ayrımcılık unsurlarının asimetrik güç ilişkileri içinde cisimleşmesiyle ortaya çıktığını belirtir. Buna göre damgalama, toplumsal alanda cereyan eden farklılıkların etiketlenmesiyle başlar; stereotiplerin oluşturulması ve etiketlenen öznelerin gruplandırılmasıyla devam eder. Sürecin son safhasında ise onaylamama, reddetme, dışlama ve ayrımcılık fiilleri sivrilir (Charles ve Bentley, 2016). Buradan hareketle damga, eşitsiz koşullara ve ayrımcılık pratiklerine meşruiyet zemini kazandıran bir olgu olarak değerlendirilebilir. Bir başka ifadeyle damgalanarak itibarsızlaştırılan kişi, insan olma hasletlerinden arındırılarak baskıcı toplumsal koşullara ve güç ilişkilerine meşru bir içerik kazandırılır. Dolayısıyla damgalama ile yapısal güç faktörü arasındaki ilişkiyi kavramak, damganın toplumsal ve politik bağlamını belirginleştireceği için hayati bir önem arz eder.

Ruhsal bozukluk tanısı konulan kişiler, damgalanarak itibarsızlaştırılan ve ayrımcılık pratiklerinden muzdarip olan toplumsal kesimlerin başında gelmektedir. Toplumsal alanlarda ve kurumlarda damgalanan kişiler, temel insan hak ve özgürlüklerinden, üretim ilişkilerinden ve toplumsal imkânlar-dan mahrum kalmakta; bu durum da ruhsal sorunların katmerlenmesine se-bep olmaktadır.

Toplumsal alana bir ruhsal sağlık sorunuyla dâhil olmak, sosyalleşmenin önüne ket vurmakta; evlenme, çocuk sahibi olma, barınma ve çalışma hakkı gibi imkânların erişilemez hâle gelmesine sebep olmaktadır (Malas, 2019). Kırsal bir bölgede, şizofreni tanısı konulmuş kişilere yönelik tutumların incelendiği bir çalışma (Taşkın ve diğerleri, 2001) toplumsal alandaki ön yargıları ve ayrımcılık pratiklerini gözler önüne sermektedir. Araştırmaya katılan her dört kişiden biri, şizofreni tanısı konulmuş bireylerin tehlikeli olduğunu ve kamusal alanda serbest bırakılmalarının doğru olmadığını düşünmektedir. Örneklemin %33,22'si komşusunun şizofreni tanısı konmuş bir kişi olmasından rahatsızlık duyacağını; %69,9'u şizofreni tanısı konmuş bir kişiyle evlenmeyi düşünmediğini ve %43'ü şizofreni tanısı konmuş bir bireye ev kiralamayacağını belirtmiştir. Bir başka araştırma da (Saruç ve Kaya Kılıç, 2015), Antalya Aşır Aksu TRSM'den hizmet alan şizofreni tanısı konulmuş bireylerin gelir durumu ve çalışma yaşamıyla ilgili son derece önemli veriler ortaya koymaktadır. Araştırmaya göre, TRSM'den hizmet alan kişilerin %48,3'ü herhangi bir gelire sahip değildir. Bununla birlikte, tanı konulmadan önce sözkonusu kişilerin %62,9'u çalışma yaşamında yer alırken, tanı konulduktan sonra örneklemin %91,5'inin çalışma yaşamında yer almadığı tespit edilmiştir. Şizofreni tanısı konulan kişilere yönelik tutumları ve şizofreni tanısı konulmuş kişilerin sosyal profilini ortaya koyan araştırma verileri, şizofreni tanısına sahip bir kişinin sosyal ilişkilere ve üretim ilişkilerine dâhil olurken yaşadığı bariyerlerin somut delilidir. Toplumsal kaynaklara erişimi kısıtlanan tanılı kişiler, toplumsal alanda sessizleşmekte ve sessizleştikçe görünmez hâle gelmektedirler. Öyleyse şizofreni tanısı konulan bir kişinin gündelik hayatını damgalama, izolasyon ve ayrımcılık pratikleri tanzim etmektedir.

Damgalamanın toplumsal alanların ve kurumların tümüne nüfuz eden bir olgu olması dolayısıyla eleştirel sosyal hizmet teorisi ve pratiğine ihtiyaç duyulmaktadır. Eleştirel sosyal çalışmacılara göre anaakım sosyal hizmetler, asimetrik güç ilişkilerini ve statükoyu yeniden üretmekte ve toplumsal kontrolün içsel imkânlarını yaratmaktadır. Eleştirel sosyal hizmet ise toplumsal alanda zuhur eden güç ilişkilerine, eşitsiz yapılara ve toplumsal kurumların kontrol ve baskısına meydan okuyarak toplumsal dönüşümü hedeflemektedir (Payne, 2020a: 416-417). Dolayısıyla hangi müdahale düzeyinde olursa olsun adaletsizlik, ayrımcılık, baskı ve eşitsizlikle mücadele eleştirel uygulamanın temel hedefi olmalıdır. Böylesi bir uygulama insanların kişisel ve toplumsal gelişimlerini kısıtlayan bariyerlerin ortadan kaldırılmasını sağlayarak özgürleştirme amacına hizmet edecektir (Tuncay, 2020: 185-187). Eleştirel uygulamanın klinik alandaki izdüşümü olan eleştirel klinik uygulama, bireysel olduğu düşünülen sorunların toplumsal ve politik bağlamına odaklanmakta ve sosyal adaleti hedeflemektedir. Öyle ki ruhsal bozukluk tanısı konulan kişilerin patolojize edilmesinden ziyade sorunların ortaya çıktığı toplumsal bağlamı

dönüştürecek pratiklere odaklanılır (Brown, 2021). Eleştirel klinik uygulama, tıbbi tanıyı psikiyatrik uygulamanın merkezine koyarak sosyal adaletsizlikleri ve eşitsizlikleri gizlileştirilen medikal modele meydan okumaktadır. Eşitsiz toplumsal yapıları ve ayrımcılık pratiklerini maskeleyen medikal modelden ziyade toplumsal dönüşümü hedefleyen, damgalamayla mücadele eden, güçlenmeyi ve özgürleştirmeyi teşvik eden bir sosyal hizmet pratiğine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyacın karşılanması ise eleştirel sosyal hizmetle mümkün olabilir (Morley ve Macfarlane, 2010).

Nitel araştırma deseniyle gerçekleştirilen bu çalışma, beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde damgalama kavramının, damgalamaya ilişkin teorilerin, ruhsal sorun yaşayan kişilere yönelik damgalamanın tarihsel arka planının, şizofreni tanısı konulan kişilere yönelik damgalamanın sosyal ilişkilerdeki ve üretim ilişkilerindeki izdüşümlerinin ve eleştirel sosyal hizmet teorisi ve pratiğinin incelendiği kuramsal çerçeve bulunmaktadır. İkinci bölümde araştırmayla ilgili genel bilgiler bulunmaktadır. Burada, araştırmanın problemi, amacı ve önemi serimlenmiştir. Üçüncü bölümde araştırmanın modelinin, öznelerinin, veri toplama aracının, veri toplama sürecinin ve veri analizinin yer aldığı yöntem kısmına yer verilmiştir. Araştırmanın bulgularının yorumlandığı dördüncü bölümde şizofreni tanısı konulan kişiler ve yakınlarıyla gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen veriler temalar ve alt temalar çerçevesinde kategorize edilmiş ve bulgular akademik araştırmaların ve literatürün ışığında değerlendirilmiştir. Son bölümde araştırmanın sonuçları detaylı bir şekilde ortaya koyulmuş ve öznelerin gereksinimleri ile eleştirel sosyal hizmet teorisi ve pratiği çerçevesinde çözüm önerileri sunulmuştur.